

Graham Bell, permakulturni vrtnar

Kompostirajte me, prosim

Graham Bell rad opisuje svoj četrtni hektar veliki vrt na jugu Škotske kot užitno džunglo. Čeprav je na pogled pravo nasprotje urejenih gredic, je na videz kaotična združba dreves, grmov, zelenjave, zelišč, cvetlic, ptic, žuželk in drugih živali v resnici zelo skrbno načrtovana divjina. Ustvarjena je v duhu permakulture, vede o načrtovanju živiljenjskih okolij, ki se je v sedemdesetih letih razvila na Tasmaniji kot odziv na monokulturno kmetijstvo, ki zastruplja okolje s kemičnimi sredstvi. Ideali permakulturnega vrta so čim manj dela ter čim večja rodovitnost in pestrost. Graham Bell je zelo zaslužen, da se je permakulturno vrtnarjenje razširilo v Evropo. Napisal je dve »biblij« in ena od njih, *Permakulturni vrt*, je pravkar izšla tudi v slovenščini. Na univerzi v Oxfordu je diplomiral iz stare angleščine in jezikoslovja. Je podjetnik, učitelj trajnostnega načrtovanja, pisec člankov in navdušen vrtnar. V devetdesetih letih je v Sloveniji že vodil tečaj permakulture.

Sprašuje: **Borut Petrović Jesenovec**

Foto: **Nancy Woodhead**

Kako je obdelovanje nekaj kvadratnih metrov vrta povezano z globalnimi ekološkimi problemi? Ali ni to premajhna površina, da bi spremenili kar koli v svetu?

Hm, več časa ko mine, manj sem prepričan, da lahko sprememim svet. Mislim, da je svet popolnoma varen, tisti, ki so ogroženi, so ljudje. Jaz pravim: vsaka malenkost pomaga. Menim pa tudi, da je zabava veliko pomembnejša kot strah. V angleščini pravimo: korenček je boljši kot palica. Zakaj ne bi torej raje nehal reševati sveta in se zabavali? Vrtnarjenje je najpopolnejša oblika meditacije, kar jih poznam. Neškodljivo je in zadovolji nekatere od naših potreb. Tudi več kot

trideset vrst ptičev z mojega vrta bi se strinjalo z mano.

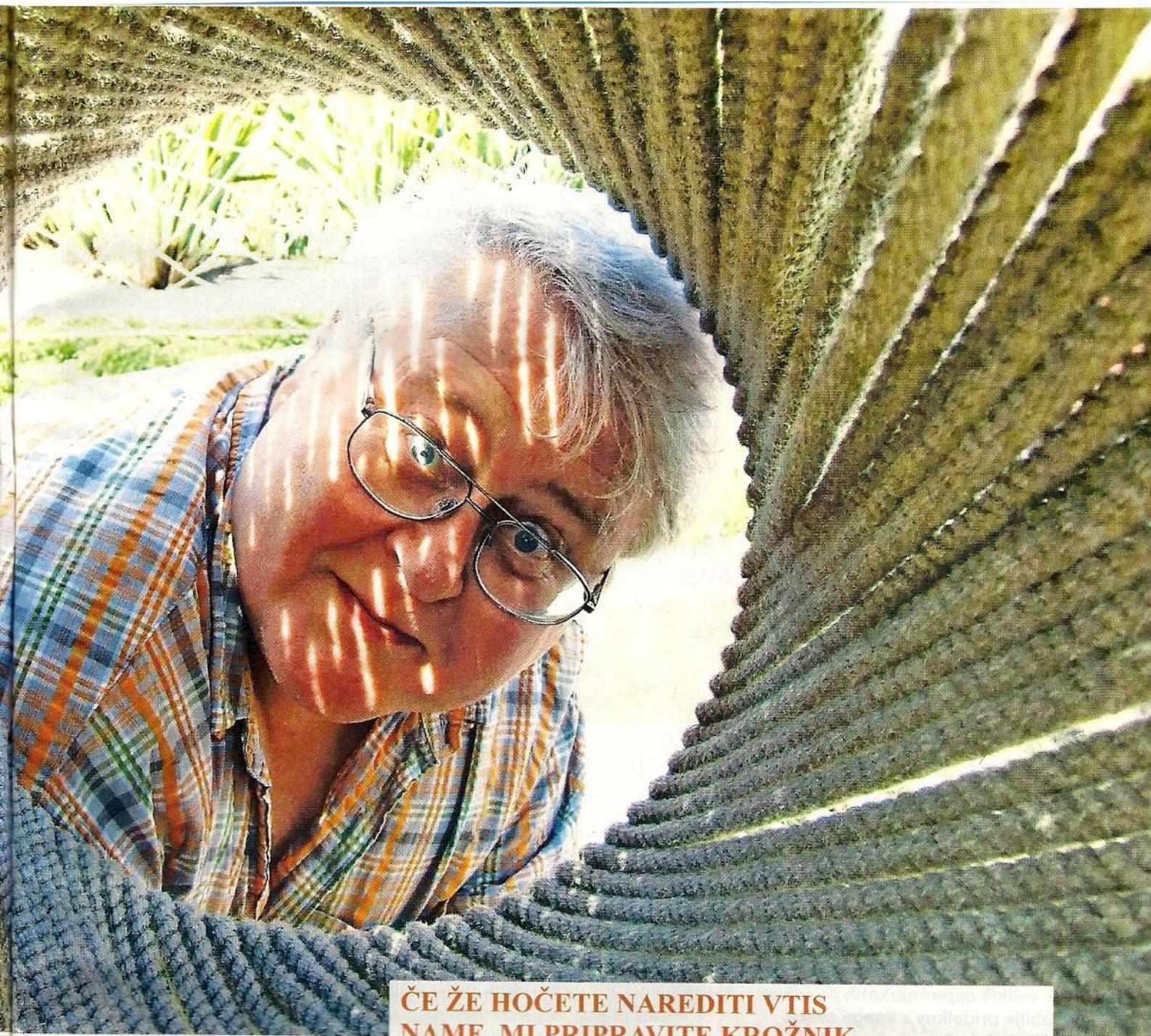
Celo Michelle Obama je del trate pred Belo hišo spremenila v zelenjavni vrt. Kako gledate na njen odločitev?

V moji knjigi je zanimiv citat ameriške pisateljice in pesnice Alice Walker, ki pravi, da so dali vrtovi črnkam veliko moč. Michelle Obama me je s svojim javnim angažiranjem razveselila, ko se je naveza na takšno razumevanje. Implicitno sporočilo je ključno: »Nikoli nismo nemočni, vsi lahko prispevamo po svojih močeh.« Lahko bi vam navedel neskončno primerov, ki pričajo o moči vrtnarjenja. Moralo zavezniških vojakov med drugo svetovno

vojno so pomagala dvigovati tudi podarjena semena, ki so jih dobili od Rdečega križa in nemških stražarjev, da so lahko vrtnarili. Koran in Sveti pismo uporabljata vrt kot paradigma večnega življenja, nebes, raja ali paradiža. Paradiž je v resnici perzijska beseda in pomeni ograjen vrt. Vrtnarjenje je enkratna priložnost za to, da bolje razumemo našo povezanost z materjo Zemljo.

Včasih ljudje rečejo, da brez kemije ne bi ničesar pridelali, škodljivci in bolezni bi preprosto uničili vse. Kaj bi jim odgovorili?

Verjetno jih ne bi imel za mar, ampak če to resnično mislijo, bi jim morda predlagal, naj vrt zabetonirajo in prebarvajo zeleno.

**ČE ŽE HOČETE NAREDITI VTIS
NAME, MI PRIPRAVITE KROŽNIK
SVEŽE SPOMLADANSKE ZELENJAVE,
SOLATO IZ CVETOV ALI PRIDELAJTE
50-KILOGRAMSKO BUČO.**

Najbrž bo potem bolj zdrav in še manj dela bodo imeli.

Ampak oni hočejo delati.

Zakaj, mislite, da so ljudje obsedeni z nepotrebnim delom in krotenjem narave?

Na svojem vrtu imam ogromno dela. Pošljite jih k meni.

Le malo ljudi pomisli na to, da je brezhibna trata lahko problem. Je statusni simbol, naš ponos. Zakaj pravite, da je pogosta kosičniška manikira trate problematična?

Ugotovili so, da ljudje v Združenih državah Amerike porabijo za košenje trate več goriva kot za prevoz. Pred kratkim je bil teniški turnir v Wimbledonu, ste ga gle-

dali? Ali niso tamkajšnja travnata igrišča videti fantastična? In odličen tenis igrajo na njih. Ampak da bi jaz imel takšno trato? Ne, hvala. Dovolj trave imamo, da lahko poležavamo na njej na soncu, pijemo vino s prijatelji, igramo badminton ali kegljamo in postavimo šotor ali dva, kadar dobimo obiske. In tudi kosimo jo. Tri mesece na leto. Ampak da bi bil to statusni simbol? Ne, ne. Če že hočete narediti vtis name, mi pripravite krožnik sveže spomladanske zelenjave, solato iz cvetov ali pridelajte

50-kilogramske bučo. Statusni simbol je zame vse kaj drugega, na primer poln zamrzovalnik lastnega jagodičja, ki traja do naslednjega pridelka, ali ptičje petje navsezgodaj vsak dan v letu, kar se mi zdi lepše od Mozarta.

Mislite, da je vrtnarjenje duhovna dejavnost?

Povzdiguje in neizmerno bogati mojega duha. Ko sem imel tečaj permakulture v Sloveniji, sem bil izjemno prijetno presečen nad tem, da imate vrtove povsod.

Dve obliki mojega standardnega učnega orodja sta pri vas popolnoma odpovedali. Svojim tečajnikom pokažem zaplato nečeša, kar po navadi vsi opišejo kot »travo«. V Sloveniji pa so odgovorili, da vidijo travnik. Smisel te vaje je pokazati, da lahko v kvadratnem metru »trave« najdemo na desetine ali stotine vrst. Slovenci so to že vedeli. Druga vaja pa je, da tečajnike odvedem v supermarket in jim pokažem, da je večina stvari tam v resnici prišla z vsega sveta. V Sloveniji sem propadel. V trgovini so prevladovala slovenska živila in edini britanski izdelek, ki sem ga našel, je bil puding. Morda so Slovenci preveč praktični,

na površini štiri krat štiri metre. Če se bo obneslo, ponovite pri drugem drevesu. Gojite rastline, ki jih niste še nikoli poskusili, da ugotovite, kaj se dobro obnese glede na spremenjanje podnebja. Shranjuje svoja semena in si jih izmenjajte s sosedji. V manjši skupini priateljev se dogovorite za »tovariško kolobarjenje«: skupaj hodite pomagat drug drugemu in enkrat boste tudi vi prišli na vrsto, da vam bo prišla pomagat vsa druština. Ugotovite, kaj se lahko naučite od njih in katere rastline si lahko izmenjate, zraven pa uživajte v družbi. Skupno petje nas dela močnejše! Poskusite ustvarite gredice brez prekopavanja. Učite

so zame podobni poskusom, da bi imeli živiljenje za talca. Bojujte se proti temu!

Se bojite gensko manipuliranih rastlin?

Ne, ker jih je zlahka mogoče pomendrati. Bojim pa se, da bi vlade legalizirale izpust teh rastlin v biosfero. Nihče ne ve, kakšne bodo posledice. Jaz prisegam na varnost, zato bi jih prepovedal. Prebivalci prihodnjega sveta, v katerem bodo živelji vesoljski kolonisti v skafandrih, ki ne bodo vedeli, kaj je divja rastlina, bodo brez dvoma rekli, da sem se motil, ampak takrat bom že mrtev in mi bo vseeno. Kompostirajte me, prosim.

Za katere neobičajne rastline ste odkrili, da so na permakulturnem vrtu zelo dragocene?

Zaradi česa je rastlina neobičajna? Prepričan sem, da vse mislijo, da so običajne. Ponosen sem, da je naša zunanja marelica lani dovolj dobro obrodila, da smo lahko vzgojili sadike iz koščic. Uradno marelica na Škotskem ni mogoče gojiti zunaj. In tudi buč uradno ni mogoče gojiti na Škotskem, toda od leta 1989, ko smo jih uvedli, jih zdaj gojí skoraj sto ljudi in našem mestu in vsako leto se udeležimo tekmovanja za največjo bučo. Naš maroški reličnik je prav zdaj v polnem razcvetu, čudovito diši po ananasu in ves zadovoljen izboljšuje prst. Ja, uganili ste, tudi maroški reličnik uradno ne uspeva na Škotskem. Naj za boljšo predstavo povem bralcem vaše revije, da smo na isti zemljepisni širini kot Aljaska in Moskva, a brez celinskega podnebja.

V svoji knjigi omenjate, da je mogoče v Škotskem višavju v neogrevanem rastlinjaku gojiti banane. Težko verjamem.

Pa je res. To počnejo v vrtnem centru Hydroponicum v kraju Achiltibuie, severno do Ullapoola, od nas pet ur vožnje proti severu. Uporabljajo trojno zasteklitev iz polikarbonatnih plošč, rastlinjak je postavljen tik ob morju na zahodni obali Škotske, kjer teče zalivski tok, rastline pa gojijo hidroponsko.

Če naj bi bila naš vzor narava, ali je hidroponika v redu?

Sem velik oboževalec Edwarda de Bona, velikega učitelja mišljenja. Ko ga je zaposlila venezuelska vlada, je uvedel dve stvari: mlade je učil igrati na violino in propagiral hidroponiko. Venezuela ima zdaj 140 simfoničnih orkestrov in vrtove na strehah

V SLOVENIJI SEM PROPADEL. V TRGOVINI SO PREVLADOVALA SLOVENSKA ŽIVILA IN EDINI BRITANSKI IZDELEK, KI SEM GA NAŠEL, JE BIL PUDING. MORDA SO SLOVENCI PREVEČ PRAKTIČNI, DA BI TEMU REKLI DUHOVNA IZKUŠNJA, AMPAK ZAME JE BIL TO DOKAZ VELIKE NAVEZANOSTI NA PROSTOR IN SOROJAKE.

da bi temu rekli duhovna izkušnja, ampak zame je bil to dokaz velike navezanosti na prostor in sorojake. Je to duhovno? Ne vem.

No, stvari so se od takrat precej spremenile. Slovenija je »napredovala« in zdaj si je mogoče v velikih supermarketih privoščiti obilje pridelkov z vsega sveta.

Ali ni globalizacija čudovita?

Ah. Spomnite se mojega svarila, da boste postali del Evropske unije na lastno odgovornost.

V Sloveniji ima veliko ljudi majhne vrtove. Ampak za večino pomeni vrtnarjenje pridelovanje užitnih pridelkov. Le malo jih povezuje zelenjavni vrt z ustvarjalnostjo in eksperimentiranjem. Kako je mogoče vrtnariti ustvarjalno?

Poskusite kaj drugačnega. Naj navedem nekaj primerov. Za izhodišče uporabite drevo in okrog njega posadite grme, zeljate rastline, pokrivne rastline, korenaste rastline in dodajte nekaj ovijalk, da boste izkoristili vseh sedem ravni v vrtu. To lahko naredite okoli enega drevesa, recimo

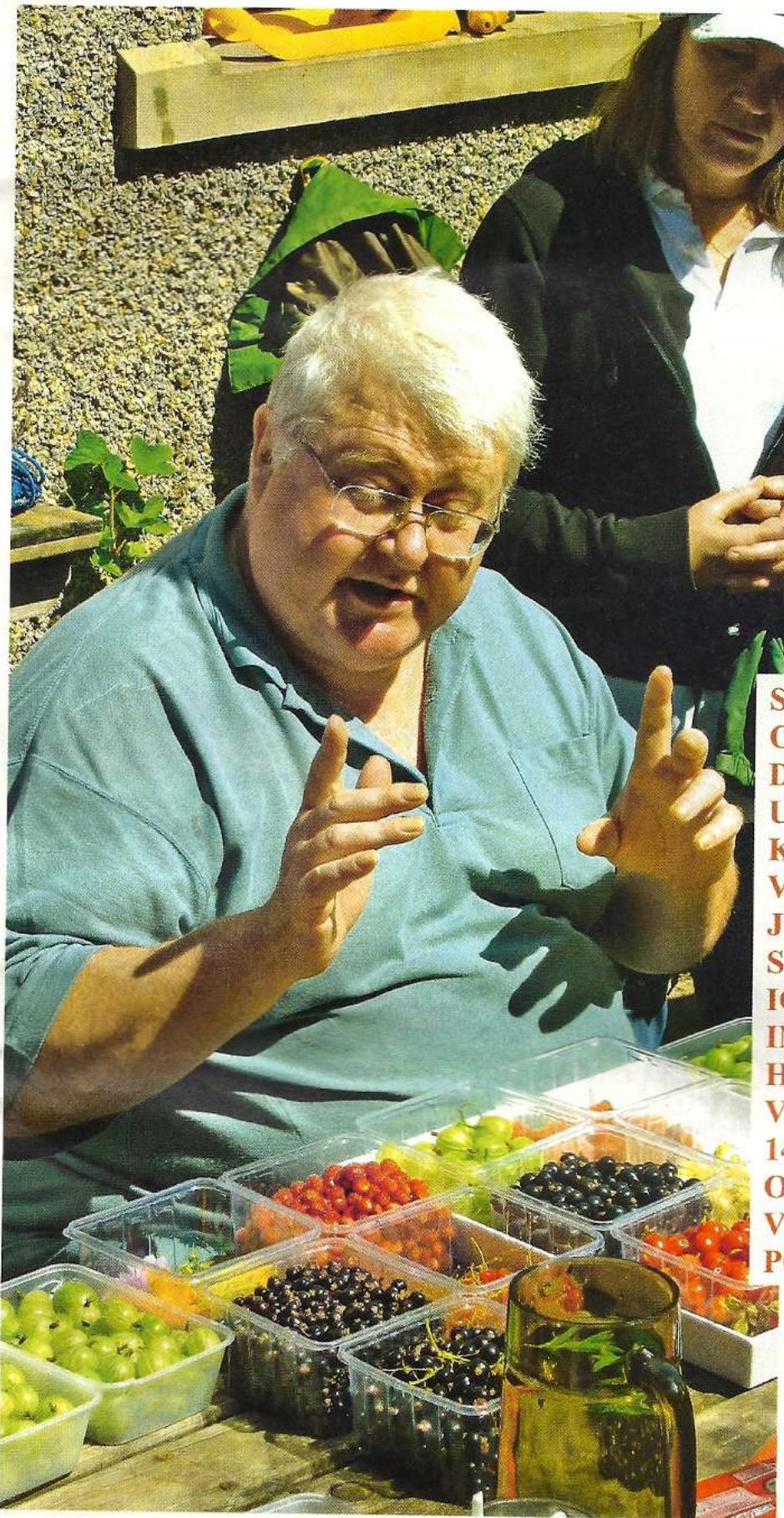
se v naravi: sprehajajte se v gozdu ali ob reki in se sprašujte, kako narava vrtnari. S tem boste imeli dovolj dela, da boste zaposleni eno leto.

Recimo, da bi Ljubljana rada postala permakulturno mesto. Kaj bi bilo treba narediti?

Permakultura je smer, ne cilj! Potrebovali bi visoko stopnjo dogovora meščanov o tem, kaj bi želeli doseči. Zmanjšati bi morali izpust toplogrednih plinov in več svojih potreb zadovoljiti sami. Dobrodošli bi bili programi za izoliranje stavb, za izboljšanje javnega prevoza, za izmenjavo dobrin v skupnosti. Ustanoviti bi bilo treba podjetja za recikliranje odpadkov. In zapomnili bi si, da me je treba naslednjič, ko bom prišel na obisk, pričakati z rdečo preprogo. Tako kot ste me prvič. Kako sem bil razočaran, ko sem ugotovil, da ste jo v resnici razgrnili za papeža!

Zakaj je pomembno skrbeti za ohranjanje starih sort zelenjave?

Pestrost genskega materiala je odločilna za prihodnje zdravje vseh živih bitij, tudi rastlin. Poskusi agrokemičnih podjetij, da bi pridobili in patentirali dedni material,

po vsem Caracasu. Revni lahko bolje hrani svoje otroke in zaslužijo nekaj denarja s prodajo pridelkov. Če bi se znašli v Gazi, bi blagoslavljeni vsako možnost, kako pridelati kaj hrane. Kar je najustreznejše na enem kraju, ni najustreznejše na drugem. Tudi če ni vse idealno ali »naravno«, je v določenih okoliščinah lahko primerno.

Je mogoče vrtnariti brez vrta?

Je. Hrano se da pridelovati v lončkih na okenskih policah ali na balkonu. Poleg tega lahko sadite rastline na zanemarjenih krajih na javnih površinah. Drug trik, ki postaja v Združenem kraljestvu vse bolj priljubljen, je, da obdelujete vrt koga drugega in se mu oddolžite z delom pridelka. To se dobro obnese, kadar lastnika vrtnarjenje ne zanima ali ne more več vrtnariti zaradi starosti ali bolezni.

Kaj nam vrt lahko pove o lastniku?

Nisem prepričan, da je kdo lahko zares lastnik vrta. Sposodimo si košček planeta Zemlja za čas, ki nam je na voljo, to je vse. Drugače pa se strinjam, da so tako kot vse

**SEM VELIK
OBOŽEVALEC EDWARDA
DE BONA, VELIKEGA
UČITELJA MIŠLJENJA.
KO GA JE ZAPOSILA
VENEZUELSKA VLADA,
JE UVEDEL DVE
STVARI: MLADE JE UČIL
IGRATI NA VIOLINO
IN PROPAGIRAL
HIDROPONIKO.
VENEZUELA IMA ZDAJ
140 SIMFONIČNIH
ORKESTROV IN
VRTOVE NA STREHAH
PO VSEM CARACASU.**

drugo tudi vrtovi ogledalo ljudi, ki delajo na njem. Na družinskem vrtu je seveda veliko ljudi. Nekateri ga sploh ne marajo in nanj gledajo kot na kraj, ki zahteva kup neprijetnih opravil. Precej ljudi ne vrtnari zase, ampak za sosede. To je značilno za lastnike novih vrstnih hiš v Združenem kraljestvu, saj je pri njih prostor za vrt ve-

**ZAKAJ NE BI RAJE NEHALI REŠEVATI
SVETA IN SE ZABAVALI? VRTNARJENJE JE
NAJPOPOLNEJŠA OBLIKA MEDITACIJE,
KAR JIH POZNAM. NEŠKODLJIVO JE IN
ZADOVOLJI NEKATERE OD NAŠIH POTREB.
TUDI VEČ KOT TRIDESET VRST PTIČEV Z
MOJEGA VRTA BI SE STRINJALO Z MANO.**

lik približno toliko kot žepni robček, nekaj skromnih cvetlic ali grmovnic pa poskrbi za »vitez urejenosti«. Naj bo vrt takšen ali drugačen, zagotovo nekaj pove o stanovalcih. Kaj natančno, je stvar interpretacije.

Katere žuželke so najkoristnejše?

Permakulturnemu vrtu pomagamo, da skrbi sam zase, če na njem poskrbimo za ravnotežje. Zato potrebujete vse lokalne žuželke v ravnotežju. Muhe trepetalke so koristne, ker jedo listne uši. Toda če listnih uši ni, s čim bi se potem gostile? Obožujem kače pastirje, ki preletavajo gladino ribnika. Pogled na metulje mi vedno popravi razpoloženje. Od vseh žuželk pa verjetno največ

zadovoljstva prinašajo čebele, ker brez njih ni oprševanja in ker je toliko populacij čebel po svetu ogroženih.

Kako žuželke pritegniti na vrt?

Tako, da ustvarite življenjsko okolje zanje. Če imate dovolj prostora, je vedno priporočljivo pustiti nekaj kopriv, ker jih potrebuje veliko metuljev. Pomaga tudi, da vse leto kaj cveti. Na primer, čebele se rade odpravijo na prelete celo januarja, ko cveti bršljan, da si lahko privežejo dušo.

Ali lahko opišete tri svoje najljubše permakulturne projekte?

Ozelenitev planeta. Ozelenitev Škotske. Ozelenitev Slovenije.

Kakšna je razlika med permakulturo in biološkim vrtnarjenjem?

Permakultura je veda o načrtovanju, biološko vrtnarjenje pa način pridelovanja hrane.

Kako se permakultura razvija v Evropi?

Eksponentno, a počasi. Preveč ljudi še vedno misli, da je permakultura samo vrtnarjenje, vendar pa je vrtnarjenje dobro izhodišče za ukvarjanje z njo.

Kaj še obsega poleg vrtnarjenja?

Arhitekturo, gospodarjenje z vodo, energijo, viri, odnose v skupnosti, prevoz, dežarne sisteme, pravično trgovanje, gozdarstvo, gospodarjenje s puščavami, divjino, od kod dobimo vire in kaj naj storimo z odpadki. In kako obvladovati našo večno obsedenost z obvladovanjem vsega.

Kaj natanko je v permakulturi tako privlačnega za vas?

Ime prav gotovo ne. Ko sem jo odkril, sem pomis�il: to je pa smiseln in vse stvari, ki so mi pri srcu, poveze v skladno celoto.

Zaradi svojega dela ste imeli čast srečati tudi britansko kraljico Elizabeto. Kaj vam je rekla?

Kraljica na žalost ni obiskala našega vrta. Prišla je na našo stojnico na razstavi v času, ko smo se veliko ukvarjali s hendi-kepiranimi. V tistem letu se je nanjo zgrnil kup nesreč. Na naši stojnici je ostala petnajst minut in se zaklepatala. Neki poznavalec je pripomnil, da se ni toliko smejava v vsem letu. Pokazala je veliko zanimanje in se zelo sproščeno pomenovala z vsemi.

Ko sva že pri kraljevi družini, kakšno mnenje pa imate o ekoloških prizadevanjih princa Charlesa?

V britanskih medijih ga pogosto prikazujejo kot čudaka, kadar koli omeni kako svojo strast, na primer ekologijo. Človek na njegovem položaju ne more živeti »normalnega življenja«, zato bi morali biti hvaležni, da se trudi in uporablja svoj vpliv za doseg dobreih stvari. Permakulturo pozna! Šest let sem delal za eno od njegovih dobredelnih organizacij, ki pomagajo mladim, in vem, da jemlje svoje odgovornosti zelo resno. Pa še zelo rad vrtnari.

Zdi se mi prav neverjetno, da je vaša knjiga vsako leto sodobnejša in aktualnejša. Se strnjate?

Rekel bom samo: hvala za kompliment. So večne resnice kdaj iz mode?